

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 18 (31)

Суми – 2019

**SECTION 3
CIVIL LAW AND PROCESS; FAMILY LAW;
INTELLECTUAL PROPERTY RIGHT**

**СЕКЦІЯ 3
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i18.p28>

**ДОГОВОРИ В ПРОЦЕСІ РОЗЛУЧЕННЯ:
ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

*Михальнюк Оксана Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права юридичного факультету,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка*

У статті розглядаються проблеми договірної регулювання відносин подружжя в процесі розлучення, визначення змісту договорів про надання утримання та про виховання дітей в порядку ст. 109 СК України, виявлення договірних конструкцій для врегулювання інших спірних питань, що виникають в процесі розлучення подружжя, а саме: поділ майна подружжя, виділ частки зі спільного майна подружжя, користування спільним майном, забезпечення житлових інтересів дітей тощо.

Значну увагу приділено питанням удосконалення ст. 109 СК України.

Висловлюється погляд про те, що чоловік та дружина, вирішуючи питання про розлучення за взаємною згодою в порядку ст. 109 СК України, зобов'язані на договірних засадах визначитися стосовно умов життя дітей після розлучення, шляхом укладення двох видів правочинів:

- договору про здійснення батьківських прав та обов'язків (ч. 1 ст. 109 СК України);
- договору про утримання дитини тим з батьків, хто проживає окремо або договору про припинення права на аліменти взамін набуття права власності на нерухоме майно (ч. 2 ст. 109 СК України).

Також підтримується думка, що подружжя в процесі розлучення може укласти і один договір, об'єднавши умови обох зазначених договорів (про виховання та про утримання).

Досліджено правову природу та особливості договору про припинення права на аліменти взамін набуття права власності на нерухомість з метою забезпечення житлових прав дітей при розлученні.

Зважаючи на необхідність вирішення на договірних засадах широкого кола питань життя подружжя, що розлучається, запропоновано розглядати сімейно-правові договори у процесі розлучення у вузькому та широкому розумінні.

У статті також проаналізовано практичні передумови для введення в законодавство України єдиного комплексного договору про розлучення, а також запропоновано відмежовувати його від шлюбного договору на випадок розлучення.

Ключові слова: розлучення, спрощений порядок розлучення, договори подружжя, виховання та утримання дітей, припинення права на аліменти.

Mykhalniuk O.V. Divorce Agreements: Certain Theoretical and Practical Aspects. The article deals with the problems of contractual regulation of the relationship between spouses in the process of divorce, determination of the terms of agreements on the maintenance and the upbringing of children in the order according to Art. 109 Family Code of Ukraine, identification of contractual forms for settlement of other issues arising in the process of divorce, namely: division of property, separation of shares from joint property of spouses, use of joint property, provision of housing interests of children, etc.

Considerable attention was paid to the issues of improvement of Art. 109 of the Family Code of Ukraine.

The view is expressed that the husband and wife, resolving the issue of divorce by mutual consent according to Art. 109 of the Family Code of Ukraine, are obliged on a contractual basis to determine the living conditions of children after divorce, by concluding two types of agreements:

the agreement on the exercise of parental rights and obligations (Part 1 of Article 109 of the Family Code);

the agreement on the maintenance of the child to those of the parents who live separately or the agreement on the discontinuation of the right to alimony in exchange for the acquisition of ownership of real estate (Part 2 of Article 109 of the Family Code of Ukraine).

It is also argued that a spouse in the divorce process may enter into a single agreement, combining the terms of both agreements (on maintenance and on upbringing).

The main characteristic of the agreement on discontinuation of the right to alimony in exchange of the acquisition of the property right for real estate with the purpose of securing the housing rights of the children in divorce are investigated.

Given the need to resolve on a contractual basis a wide range of divorced life issues, it is proposed to consider family law agreements in the process of divorce in a narrow and broad sense.

The article also analyzes the practical prerequisites for implementation a single comprehensive divorce agreement into the legislation of Ukraine, as well as proposes to distinguish it from the marriage contract in the case of divorce.

Key words: divorce, simplified divorce procedure, contracts between spouses, upbringing and maintenance of children, discontinuation of the right to alimony.

В процесі розлучення у подружжя, що мають спільних неповнолітніх дітей, поряд із питаннями розірвання шлюбу у судовому порядку виникає ряд проблем, з якими потрібно визначитися, а саме: з ким із них після розірвання шлюбу будуть проживати діти; яку немайнову участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо; а також передбачити умови матеріального забезпечення життя дітей, забезпечення житлових питань та поділ майна. З метою більш швидкого та спрощеного порядку вирішення справи про розлучення подружжя на договірних засадах може визначити порядок виховання та утримання дитини одночасно з вирішенням питання про розірвання шлюбу.

Чинний СК України вперше передбачає можливість укладення подружжям щодо цього спеціальних договорів. Відповідно до ст. 109 СК України подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із письмовим договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов

їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений. У разі невиконання цього договору аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Проте, на жаль, вирішення на договірних засадах інших питань (поділ майна подружжя, забезпечення житлових інтересів дружини/чоловіка та дітей та ін.) ст. 109 СК України не врегламентовано. До того ж сама конструкція вказаної норми СК України в цілому не відзначається чіткістю, що створює певні проблеми при її тлумаченні. Не зовсім зрозуміло, про один або різні договори в ній йдеться (договір про виховання та договір про утримання дитини), а також, чи є подача подружжям письмового договору про умови виховання дитини обов'язковою, чи це право сторін.

До того ж теоретичні дослідження питань договірного регулювання відносин подружжя в процесі розлучення на сьогодні в Україні є

недостатніми. В кандидатських дисертаціях Антошкіної В.К. «Договірне регулювання відносин подружжя» (Харків, 2006) [1] та Болховітінової А.Б. «Припинення шлюбу за законодавством України» (К., 2009) [3] розглянуті лише деякі проблемні аспекти застосування ст. 109 СК України, а у наукових дослідженнях І.В.Жилінкової «Розірвання шлюбу: Монографія» (Х., 2008) [5] та Г.В. Чурпіти «Захист сімейних прав та інтересів у порядку неповідомного цивільного судочинства» (К., 2016) [9] йдеться лише про урегулювання відносин подружжя виключно у зв'язку із вирішенням спорів в процесі розлучення судовими органами.

Усе вищесказане зумовлює потребу всебічного та комплексного дослідження питання договірної регулювання відносин подружжя в процесі розлучення, визначення змісту договорів про надання утримання та про виховання дітей в порядку ст. 109 СК України, виявлення договірних конструкцій для врегулювання інших спірних питань, що виникають в процесі розлучення подружжя.

Як уже було зазначено, науково-практичне тлумачення ст. 109 СК України є неоднозначним. Так, згідно із п. 8 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 р. [6], а також на думку деяких науковців йдеться про два різні договори. Причому, договір, передбачений ч. 1 ст. 109 СК укладається за бажанням сторін і має просту письмову форму, а договір про сплату аліментів на дитину подається обов'язково і має бути нотаріально посвідченим [8, с. 133-134].

Протилежної позиції дотримується, зокрема, І.В.Апопій, на її думку, очевидним є те, що вказана норма передбачає укладення одного договору, але з різними умовами [2, с. 105-106]. А.Б. Болховітінова зазначає, що в порядку ст. 109 СК України подружжя зобов'язане подавати до суду єдиний письмовий нотаріально посвідчений договір, який повинен визначати місце проживання дітей, розмір, порядок та строки виплати аліментів, інші умови забезпечення життя та виховання дітей, а також порядок здійснення подружжям права на особисте виховання дітей [3, с.6, 10].

Враховуючи практичний аспект даної проблеми, а також буквально тлумачення ч.ч. 1 та 2 ст. 109 СК України, на наш погляд, подружжя, що має спільних неповнолітніх дітей, вирішуючи питання про розлучення за взаємною згодою, зобов'язані визначитися з ким із них після розірвання шлюбу будуть проживати діти; яку

немайнову участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо; а також передбачити умови матеріального забезпечення життя дітей. При цьому сторони повинні укласти два види договорів щодо визначення умов життя дітей після розлучення:

- договір про здійснення батьківських прав та обов'язків (ч. 1 ст. 109 СК України);
- договір про утримання дитини тим з батьків, хто проживає окремо (ч. 2 ст. 109 СК України).

Крім того, з нашої точки зору, подружжя може укласти і один договір, об'єднавши умови про визначення місця проживання дитини, участі у матеріальному забезпеченні дитини тим із батьків, хто буде проживати окремо, та про виховання. Вказаний договір підлягає нотаріальному посвідченню.

Такий підхід має бути чітко відображений на законодавчому рівні, шляхом викладення статті 109 СКУ в новій редакції.

По-друге, на сьогодні в науці сімейного права та у чисельній судовій практиці підтверджено, що у багатьох випадках інтересам дитини більшою мірою відповідає передача нерухомого майна замість щомісячної виплати аліментів. Непоодинокими є випадки, коли батько у зв'язку з розлученням передає дитині або її матері нерухоме майно (будинок, квартиру тощо) за договором дарування з домовленістю, що після цього до нього не пред'являтиметься вимога про сплату аліментів. Однак, через деякий час мати дитини таку вимогу все ж пред'являє, і суди її задовольняють, посилаючись на те, що мати не може відмовитися від права дитини на аліменти.

Прикладом у даному разі може бути цивільна справа, що розглядалася Каховським міськрайонним судом Херсонської області.

Так, позивачка звернулася до суду з позовом про стягнення аліментів з відповідача на утримання неповнолітнього сина, мотивуючи тим, що після розлучення Відповідач не приймає участі в утриманні та вихованні дитини, ухиляється від її матеріального забезпечення.

Відповідач проти позову заперечував, посилаючись на те, що після розірвання шлюбу між ним і позивачкою було досягнуто усну домовленість про те, що він відмовляється від своєї частки паю в житловому кооперативі, а позивачка не буде стягувати з нього аліменти на утримання сина. Він виписався з квартири та передав пай позивачці, але вона в порушення домовленості звернулася до суду з позовом про стягнення аліментів на утримання дитини. Таким чином, відповідач вважав, що свій обов'язок по забезпеченню дитини виконав повністю.

Вивчивши матеріали справи та заслухавши пояснення осіб, що беруть участь у справі, суд дійшов висновку про стягнення аліментів у частці від заробітку (доходу) відповідача щомісячно, виходячи з наступних мотивів.

Судом було встановлено, що позивачка від шлюбу з відповідачем мають спільну неповнолітню дитину – сина, в свідоцтві про народження якого відповідач вказаний батьком. Відповідно до ст. 180 СК України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Згідно ст. 190 СК України, той із батьків, з ким проживає дитина, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки та піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Такий договір нотаріально посвідчується і підлягає державній реєстрації.

Позивачка заперечувала існування домовленості між нею і відповідачем щодо припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею ним частки паю в житловому кооперативі. Відповідачем не надано письмових доказів, що підтверджують укладення договору відповідно до ст. 190 СК України. Довідка ЖБК «Мрія» підтверджує факт передання відповідачем паю на квартиру на користь сина, що, на думку суду, є беззаперечним правом відповідача як батька, проте не доводить факту укладення договору про припинення права позивачки, з якою проживає дитина, на отримання аліментів для дитини [7].

На наш погляд, важливим кроком у напрямку удосконалення законодавства, яким захищаються майнові та житлові інтереси дитини, було введення в СК України норми щодо передачі одним із батьків права власності на нерухоме майно в рахунок виконання аліментного обов'язку відносно дітей в договірному порядку. Відповідно до ч.1 ст. 190 СК України той із батьків, з ким проживає дитина, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки і піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо).

Набувачем права власності на нерухоме майно за цим договором є сама дитина або дитина і той із батьків, з ким вона проживає, на праві спільної часткової власності на це майно.

З метою забезпечення майнових інтересів дитини законодавством також передбачено особливий правовий режим майна, що передається за договором, взамін припинення права на аліменти. По-перше, на таке майно не може бути звернене стягнення. По-друге, до досягнення

дитиною повноліття зазначене майно може відчужуватися тільки з дозволу органу опіки та піклування.

Особливого практичного значення такий договір набуває, зокрема, у випадку розлучення батьків. Проте вказаний договір не прив'язаний у законодавстві до процедури розлучення подружжя, що має неповнолітніх дітей в порядку ст. 109 СКУ. З нашої точки зору, зазначену прогалину необхідно заповнити, шляхом внесення змін до ст. 109 СКУ з відсилкою до статті 190 СКУ, якою визначено основні вимоги щодо форми та змісту цього виду договору, а також встановлено гарантії забезпечення майнових та житлових прав дитини.

З врахуванням вищевказаного ч. 3 ст. 109 СКУ слід викласти у наступній редакції: “Батьки зобов'язані подати до суду договір про утримання дитини тим з батьків, хто проживає окремо або договір про припинення права на аліменти взамін набуття права власності на нерухоме майно (відповідно до ст. 190 СКУ)”.

І, насамкінець, як уже було зазначено вище, коло питань життя чоловіка та дружини, що розлучаються, які на практиці бажають вирішувати подружжя самостійно на договірних засадах, є набагато ширшим, ніж це визначено у ст. 109 СК України. Зважаючи на це, сімейно-правові договори у процесі розлучення доцільно розглядати у вузькому та широкому розумінні.

Сімейно-правовий договір у процесі розлучення у вузькому розумінні (відповідно до ст. 109 СКУ) це - двосторонній правочин або правочини подружжя, яке має дітей, спрямований на встановлення, зміну чи припинення особистих немайнових та/або майнових прав та обов'язків щодо виховання та утримання дітей, що в обов'язковому порядку подається до суду разом із заявою про розірвання шлюбу. У вузькому розумінні до сімейно-правових договорів у процесі розлучення відносяться тільки визначені у ч.ч. 1,2 ст. 109 СКУ договори – договір подружжя, яке має дітей, що укладається при розірванні шлюбу, про виховання дитини (ч. 1 ст. 109 СКУ) та договір подружжя, яке має дітей, що укладається при розірванні шлюбу, про сплату аліментів на дитину (ч. 2 ст. 109 СКУ). Як уже було вказано, подружжя може укласти і один договір, об'єднавши умови про проживання дитини, надання утримання та про виховання.

Сімейно-правовий договір у процесі розлучення у широкому розумінні це - двосторонній правочин або правочини подружжя, спрямований на встановлення, зміну чи припинення особистих немайнових та/або майнових прав та обов'язків у процесі розірвання шлюбу. До останньої категорії, крім договорів, що містять умови щодо виховання

та утримання дітей та укладаються в порядку ст. 109 СКУ, на нашу думку, доцільно відносити також сімейно-правові договори щодо передачі нерухомого майна взамін на припинення права на аліменти (ст. 190 СКУ), поділ майна подружжя, виділ частки зі спільного майна подружжя, користування спільним майном чоловіка та дружини у зв'язку із розлученням тощо.

На практиці доволі часто виникають питання вирішення всіх вищезазначених питань одночасно в одному комплексному сімейно-правовому договорі подружжя, що бажає розлучитися. Найбільш поширеним комплексним сімейно-правовим договором, безумовно, є шлюбний. У шлюбному договорі подружжя може визначити свої майнові права та обов'язки при розірванні шлюбу, які складають зміст окремих вищевказаних договорів (шлюбний договір на випадок розлучення) [4, с. 71]. Проте вказаний різновид шлюбного договору укладається з приводу відносин подружжя, що виникнуть у майбутньому (щодо майбутнього розлучення). У розглядуваному випадку йдеться про укладення комплексного договору в процесі розлучення, що уже розпочався.

З огляду на все вищевказане, вважаємо, що укладення шлюбного договору в процесі розлучення подружжям, що прийшло до висновку про неможливість подальшого збереження шлюбно-сімейних відносин, не відповідає правовій природі шлюбного договору.

Враховуючи потреби сучасної практики у мирному вирішенні питань розлучення подружжя, на наш погляд, виникла необхідність введення в законодавство України єдиного комплексного договору про розлучення, який необхідно відмежовувати від шлюбного договору на випадок розлучення.

З огляду на зазначене вище можна дійти наступних висновків:

1. Відповідно до ст. 109 СК України дружина та чоловік, що мають неповнолітніх дітей, вирішуючи питання про розлучення за взаємною згодою, зобов'язані на договірних засадах визначитися з ким із них після розірвання шлюбу будуть проживати діти; яку немайнову участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо; а також передбачити умови матеріального забезпечення життя дітей.

Вирішення інших питань (поділ майна, виділ частки зі спільного майна подружжя, користування спільним майном подружжя, забезпечення житлових інтересів дітей тощо) у спрощеній процедурі розлучення чинним СК України не передбачено.

2. В умовах сьогодення ефективним слід визнати механізм забезпечення майнових та в першу чергу житлових інтересів дитини у випадку розлучення на добровільних засадах, шляхом укладення договору про припинення права на аліменти взамін набуття права власності на нерухоме майно відповідно до ст. 190 СК України.

Проте вказаний договір не прив'язаний у законодавстві до спрощеної процедури розлучення подружжя, що має неповнолітніх дітей (ст. 109 СКУ). На наш погляд, зазначену прогалину необхідно заповнити, шляхом внесення змін до ст. 109 СКУ з відсилкою до статті 190 СКУ.

3. Зважаючи на обмежене законодавче врегулювання та практичну необхідність у вирішенні на договірних засадах широкого кола питань життя подружжя, що розлучається, сімейно-правові договори у процесі розлучення доцільно розглядати у вузькому та широкому розумінні.

Сімейно-правовий договір у процесі розлучення у вузькому розумінні (відповідно до ч.1 ст. 109 СКУ) - двосторонній правочин (правочини) подружжя, яке має спільних неповнолітніх дітей, спрямований на встановлення, зміну чи припинення особистих немайнових та/або майнових прав та обов'язків щодо виховання та утримання дітей, що в обов'язковому порядку подається до суду разом із заявою про розірвання шлюбу.

Сімейно-правовий договір у процесі розлучення у широкому розумінні - двосторонній правочин (правочини) подружжя, спрямований на встановлення, зміну чи припинення особистих немайнових та/або майнових прав та обов'язків у процесі розірвання шлюбу з приводу виховання та утримання дітей, передачі майна взамін на припинення права на аліменти, поділ спільного майна подружжя, виділ частки зі спільного майна подружжя, користування спільним майном подружжя у зв'язку із розлученням тощо.

4. В умовах сьогодення є всі необхідні передумови для введення в законодавство України єдиного комплексного договору про розлучення, який необхідно відмежовувати від шлюбного договору на випадок розлучення.

5. Подальші дослідження в галузі договірного регулювання відносин подружжя при розлученні мають бути спрямовані на теоретичне обґрунтування поняття, ознак та істотних умов договору про розлучення, порядку його укладення та виконання, а також зміни, розірвання та визнання договору про розлучення подружжя недійсним.

Література:

1. Антошкіна В.К. Договірне регулювання відносин подружжя: Автореф. дис. ... к.ю.н. Х., 2006. 16 с.
2. Апопій І.В. Сімейне право України: Навч. посібн. К., Центр учбової л-ри, 2010. 364 с.
3. Болховітінова А.Б. Припинення шлюбу за законодавством України: Автореф. дис. ... к.ю.н. К., 2009. 18 с.
4. Жилінкова І.В. Шлюбний договір: Монографія. Х., 2005. 173 с.
5. Жилінкова І.В. Розірвання шлюбу: Монографія. Х., 2008. 98 с.
6. Постанова Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» № 11 від 21 грудня 2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.
7. Рішення Каховського міськрайонного суду Херсонської області від 28 лютого 2008 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/6076723>.
8. Сімейне право України: Підручник: За заг. ред. В.І. Борисової та І.В.Жилінкової. К.: Юрінком Інтер, 2004. 264 с.
9. Чурпіта Г.В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства: Монографія. К., 2016. 432 с.